

ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดในจังหวัด

นครศรีธรรมราช

Krachud Basketry Product in Nakhon Si Thammarat

เรวัต สุขสิกาญจน์¹

Rewat Suksikarn

บทคัดย่อ

ผลิตภัณฑ์จักสานของไทยเป็นศิลปะชาวบ้าน ที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยทำขึ้นจากวิธีการ จัก สาน ถัก ทอ จากวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น แสดงออกมาในรูปแบบของศิลปะ เพื่อตอบสนองอารมณ์ ความนึกคิด และนำไปสู่การใช้งานได้ด้วย มูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดผลิตภัณฑ์จักสานขึ้น คือ ความจำเป็นในการดำรงชีวิต สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามภูมิศาสตร์ ความเชื่อ ขนบประเพณี และศาสนา ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัด นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปทั้งประเทศ โดยแหล่งวัตถุดิบและการผลิตที่สำคัญอยู่ที่ ตำบลเค็ง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช มีกระบวนการผลิตเริ่มต้นตั้งแต่เตรียมกระจูดเพื่อใช้สาน การคัดขนาด การฝั่งแดด การย้อมสี และ

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการออกแบบอุตสาหกรรม สำนักวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

การสาน ลายสานที่นิยมกันโดยทั่วไปคือ ลายสอง รูปแบบของผลิตภัณฑ์จักสาน กระจุ๊ดที่มีอยู่แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ 1.ประเภทดั้งเดิม ประกอบด้วยเสื่อและ กระสอบ 2.ประเภทพัฒนาส่งเสริม มีพัฒนาการ 3 ชนิดด้วยกัน ได้แก่ 1.) การนำ เสื่อกระจุ๊ดมาดัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์ เสริมด้วยกระดาษแข็ง เข้าขอบและขึ้นรูปด้วยการกั้นริมด้วยผ้า เช่น กระเป๋าสุภาพสตรี 2.) การขึ้นรูปด้วยการสานโดยใช้โครงสร้าง ในตัวเองยึดเกาะกันด้วยแรงขัด เช่น กระสอบ 3.) ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการออกแบบและ ประยุกต์ เป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการปรับปรุงรูปแบบตามความคิดสร้างสรรค์ของ ชุมชนเอง เช่น กระเป๋าสุภาพสตรีหลากหลายรูปแบบ บรรจุภัณฑ์ ชิ้นส่วนของเครื่อง เรือน เป็นต้น ส่วนรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนได้แก่ เสื่อ กระสอบ ใส่ของสารพัดประโยชน์ และกระเป๋าสุภาพสตรี จึงง่ายสำหรับการพัฒนารูปแบบ และต่อยอดทางความคิดของทุกหน่วยงาน ซึ่งส่วนใหญ่พัฒนากระเป๋าหลากหลาย รูปแบบแล้วแต่ความนิยมของกลุ่มผู้บริโภค เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่ เปลี่ยนแปลง ทางด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แนวโน้มการบริโภควัสดุที่ผลิตจาก ธรรมชาติ การผสมผสานกับวัสดุสมัยใหม่ และการมีส่วนร่วมในการคิดประยุกต์รูปแบบของผลิตภัณฑ์ด้วยตัวเองของผู้บริโภค ซึ่งจะทำให้การสืบสานหัตถกรรมท้องถิ่น คงอยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนไทยต่อไป

คำสำคัญ: ผลิตภัณฑ์จักสาน, กระจุ๊ด, ต่อบลเครื่อง, อ้าเภอชะอวด, นครศรีธรรมราช

Abstract

The weaves products of Thailand is villagers arts, at a human create to utility in the everyday life, by the way weaving and knitting from the inventory that get easy in the locality, express come to the arts, respond the temper, think, and bring about to the usability. Important cause is born the products weaves, to be the necessity in the living, natural environment follows geography, belief, tradition, and religion. Krachud basketry product are one of the well known

handicrafts OTOP (One Tambon One Product) in Nakhon Si Thammarat. The villagers in Krong-subdistrict, Cha-uad district, Nakhon Si Thammarat are the most famous in producing Krachud products, there is the procedure produces initial since materials prepare for use to weave, size select, sunning, dyeing and weaving, stripes weaves that like to generally is Lai Song, the format of Krachud basketry product that exists can divide 2 kind; 1. Original kind, compose a mat and sack, 2. Develop and encourage kind, there are 3 type developments, for example 1.) Krachud mat cut out the products, add with cardboard, reach the edge and formed to hem with cloth, such as a lady bag, 2.) formed with the weaving by structure in oneself hold together such as a sack, 3.) products that have to design and applied, products is adaptation follows the creativity of the community by oneself, such as a various of lady bags, packaging, a part of furniture etc., the identity of the community products for example mat, a multi-purpose sack and lady bag, then easy to design product and development of every institute, the majority develops various bag depend upon the favor consumer group, for conform to the context of the social modify of environment conservation, tendency that product from nature, integration of modern materials, and participating in applied and design products with oneself of a consumer, which make handicraft locality inheritance remain the way of Thai life.

Keyword: Basketry Product, Krachud, Krong sub-district, Cha-aud district, Nakhon Si Thammarat

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่กลุ่มชนได้สั่งสมประสบการณ์ ใช้สติปัญญาในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีพท่ามกลางสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละสังคมและวัฒนธรรม การแก้ปัญหาเพื่อให้เกิดความสะดวกในการประกอบภารกิจประจำวัน กลุ่มชนนั้นๆ จึงมีการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ อันเป็นรูปธรรมเพื่อตอบสนองความต้องการในการใช้สอยดำรงชีพ (นวลล่อ ทินานนท์. 2542: 1) เพราะฉะนั้นจึงเกิดการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้สำหรับใช้ในการดำรงชีพ เครื่องใช้ในการกินอยู่ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน สำหรับตอบสนองความสะดวกสบาย โดยการสร้างสรรค์จากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น และความเรียบง่ายของสังคมเกษตรกรรมของประเทศไทย อันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรในดินสีนในน้ำ การดำรงชีวิตอยู่แบบเศรษฐกิจพอเพียง การผลิตและใช้โดยคนๆ เดียวกัน ในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่างที่สามารถทำเองได้ในครัวเรือน เหล่านี้ล้วนมีมาแต่อดีต การสืบสานของวัฒนธรรมจากรุ่นต่อรุ่นด้วยการกระทำให้เห็นเป็นแบบอย่าง โดยไม่ต้องพึ่งพาเครื่องมือเครื่องจักรอันทันสมัย ลักษณะภูมิประเทศของแต่ละท้องถิ่น ทรัพยากรธรรมชาติและวัสดุในการนำมาผลิต นำมาสร้างสรรค์เป็นเครื่องใช้ในรูปแบบต่างๆ และที่สำคัญคือการแสดงเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น วิธีการเลือกใช้วัสดุที่เหมาะสมกับการใช้สอย และคตินิยมของท้องถิ่นเข้าไปในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ ซึ่งต้องใช้เวลาในการสะสมประสบการณ์เพื่อพัฒนาให้สมบูรณ์ที่สุด เท่าที่จะทำได้ อาจใช้เวลาหลายชั่วชีวิตคนจากบรรพบุรุษสืบต่อมาจนถึงคนในยุคปัจจุบัน จนเป็นที่ยอมรับและเป็นที่พอใจในกลุ่มชนหรือชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ จนเกิดเป็นคตินิยมเป็นแบบแผนสืบต่อมา (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2539:130)

ผลิตภัณฑ์จักสานของไทย ถือว่าเป็นศิลปะชาวบ้าน ที่มนุษย์คิดขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวัน โดยทำขึ้นจากวิธีการ จัก สาน ถัก ทอ จากวัสดุที่ทำได้ง่ายในท้องถิ่น แสดงออกมาในรูปแบบของศิลปะ เพื่อตอบสนองอารมณ์ ความนึกคิด แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนารูปแบบไปมากแล้ว และถึงขั้นส่งออกไปต่างประเทศแล้วก็ตาม แต่โดยลักษณะพิเศษของผลิตภัณฑ์จักสานอันเป็น

เอกลักษณ์ประจำถิ่น แต่ละภูมิภาคหลายสิ่งหลายอย่างยังคงอยู่เป็นส่วนมาก ภาคใต้ของประเทศไทยก็เป็นแหล่งหนึ่งของการสร้างสรรค์การจักสานมาช้านาน จนเป็นที่รู้จักและยอมรับกันโดยทั่วไป ถึงคุณค่าของประโยชน์ใช้สอยและความงาม วัสดุธรรมชาติที่นำมาจักสานหลายชนิดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เช่น เตยปาหนัน ย่านลิเภา กระจูด เป็นต้น ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด เป็นหนึ่งในสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของจังหวัดนครศรีธรรมราช ประเภทเครื่องใช้และเครื่องประดับตกแต่ง (สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช. 2552)และเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปทั้งประเทศ โดยแหล่งผลิตที่สำคัญและเป็นแหล่งของวัตถุดิบด้วย อยู่ที่ ตำบลเครื่อง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครศรีธรรมราช การศึกษาผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด จากชุมชนนี้ เป็นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นตั้งแต่ขั้นตอนของกระบวนการผลิต จนสำเร็จเป็นผลิตภัณฑ์ และแยกชนิดของรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ในท้องที่สำหรับผู้ที่ต้องการศึกษา เพื่อนำมาเป็นฐานในการพัฒนาตลาดและพัฒนารูปแบบให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลง และเป็นการสืบสานศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นให้คงอยู่คู่กับวิถีชีวิตของชาวจังหวัดนครศรีธรรมราชสืบไป

กระจูด

กระจูด เป็นพันธุ์ไม้จำพวกกก (Sedge) ชนิดหนึ่งในตระกูล Cyperacae มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Lepironia articalata* ซึ่งอยู่ทางเกาะมาดากัสการ์ มอริเชียส ลังกา สุมาตรา แหลมมลายู และหมู่เกาะต่างๆ ในแหลมมลายู อินโดจีน ตอนริมฝั่งทะเลช่องกบ บอร์เนียว ตลอดถึงออสเตรเลีย ริมฝั่งตะวันออก การที่ต้นกระจูดแพร่หลายไปได้อย่างกว้างขวาง น่าจะมีผู้นำเอาไปปลูกจากที่ใดที่หนึ่งในประเทศไทย

รูปที่ 1 ลักษณะของต้นกระจูดที่ชอบขึ้นในที่ๆ มีน้ำขังอยู่ตลอดเวลา
ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

ลักษณะลำต้นของกระจูดตรงกลม ตามภาพตัดขวางเรียวยาว 50-200 เซนติเมตร หนา 2-7 มิลลิเมตร ภายในกลวง มีแผ่นบางกั้นเป็นระยะ โคนลำหุ้มกาบ 2-3 กาบ มีเมล็ด 4-5 เมล็ด ดอกออกใกล้ปลายยอดหรือที่ยอด รูปรี รูปไข่ สีน้ำตาลหรือม่วงเมื่อแก่จัด ยาว 10-35 มิลลิเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 3-7 มิลลิเมตร ใบประดับรูปรีวงกลม ปลายแหลมคล้ายลำประดับ้านบนของช่อต่อจากลำ กาบรองดอกเล็ก รูปไข่ มีหลายอัน เรียงสลับเกยกันแน่น แหล่งวัสดุที่สำคัญ ในภาคใต้ อยู่แถบลุ่มทะเลสาบสงขลา คือบริเวณทะเลน้อยและบริเวณพรุควนเคร็งในเขตจังหวัด นครศรีธรรมราช และริมฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย คือบริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานี สงขลา และนราธิวาส แหล่งกระจูดในเขตพื้นที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและที่นำมาปลูกทำเป็น นากะจูด รวมพื้นที่อันเป็นแหล่งกระจูดทุกแหล่ง มีไม่น้อยกว่า 10,000 ไร่ แหล่งผลิตส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณพื้นที่เดียวกันกับแหล่งวัสดุ หมู่บ้านที่ได้ชื่อว่าเป็นแหล่งผลิตผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดที่สำคัญ คือ หมู่บ้านทะเลน้อย ตำบลทะเลน้อยและ ตำบลพนาตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง และตำบลเคร็ง อำเภอชะอวด จังหวัด นครศรีธรรมราช ในบทความฉบับนี้จะขอนำเสนอเฉพาะผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดใน เขตพื้นที่ จังหวัดนครศรีธรรมราชเท่านั้น

ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๔

การทำนากระຈูด พื้นที่ที่จะปลูกกระຈูดได้ต้องมีน้ำขังตลอดปีหรือจะแห้งสัก 2-3 เดือน การปลูกหรือการทำนากระຈูดมีกรรมวิธีคล้ายกับการทำนาข้าว คือก่อนปลูกชาวนาจะต้องตักแต่งพื้นที่ให้เรียบ แต่ไม่ต้องยกคันนา เพียงแต่ทำเขตให้มองเห็นเป็นสัดส่วนว่าพื้นที่ใดเป็นของใคร การปลูกกระຈูดต้องทำในช่วงเวลาที่พื้นที่นั้นมีน้ำขังหรือน้ำแฉะๆ โดยนำกล้ากระຈูด มาปักเป็นกอๆ กอหนึ่งๆ จะมีกระຈูดประมาณ 10-20 ต้น ปักให้ห่างกันประมาณ 70-100 เซนติเมตร จากนั้นก็คอยถอนหัวหรือต้นอ่อนของกระຈูด ประมาณ 12 เดือน กระຈูดก็จะโตพอถอนมาใช้งานได้ กระຈูดส่วนหนึ่งก็จะถูกถอนไปใช้งาน เหลือต้นอ่อนหรือต้นที่ความยาวยังไม่พอไว้ถอนครั้งต่อไป นากระຈูดแต่ละแปลงสามารถถอนกระຈูดหมุนเวียนต่อเนื่องกันไปได้ 9-10 ปี จึงจะมีการปลูกใหม่ ครอบคร้วหนึ่งจะปลูกกระຈูดประมาณ 1 ไร่ ซึ่งก็พอเพียงพอการใช้ตลอดไป เพราะเมื่อถอนต้นกระຈูดไปใช้แล้ว ก็จะแตกต้นใหม่ขึ้นมาแทนที่หมุนเวียนกัน

ขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตผลิตภัณฑ์จักสานกระຈูด

1. การเตรียมกระຈูดเพื่อใช้สาน ในการนำกระຈูดมาสานนั้น ชาวนานจะต้องเตรียมถอนต้นกระຈูด เมื่อโตขึ้นเต็มที่แล้วประมาณ 2-3 ปี การถอนกระຈูดโดยทั่วไป มักจะทำหลังช่วงฤดูฝนไปแล้ว เพราะต้นกระຈูดจะขึ้นสูงชะลูดและมีดอกบางสะดวกแก่การนำไปตำให้แบน จะทำให้ดอกจูดไม่มีรอยแตก กระຈูดที่ได้ในช่วงระยะนี้ ดอกจะมีความเหนียวนุ่ม ไม่เปราะแตกง่าย ส่วนวิธีการถอนนั้นจะใช้วิธีรบบปลายหลายเส้นทำให้แน่นแล้วกระตุกหรือกระชากแรงๆ

1.1 การคัดขนาด ใช้วิธีหีบปลายส่วนที่ยื่นล้าเหนือต้นอื่นดึงออกไป ได้ กระจุกที่ยาวลงไปจนถึงสั้นที่สุดเป็นมัดๆ มัดหนึ่งจะมีกระจุกประมาณ 500 ดอก หรือ ซี้ ใช้สานได้เสื่อ 1 ผืน ขนาดทั่วไปคือ 4x4 ฟุต มัดกระจุกที่ใส่ได้ครั้งละประมาณ 5 มัด จะนำไปตัดปลายทิ้งให้มีความยาวเสมอกัน จากนั้นจึงนำไปคลุกดินโคลนใน บริเวณที่เตรียมไว้ โดยการขุดหลุมขนาดกว้างและยาวกว่ามัดกระจุกเล็กน้อย นำ ดินโคลนหรือดินเหนียวปนทรายบางส่วนละลายน้ำในบ่อ เอามัดกระจุกลงแช่คลุก ให้ทั่ว พอเกาะติดผิวกระจุกต่างๆ เหตุผลที่ต้องนำกระจุกไปคลุกน้ำดินโคลนนั้ ก็เพื่อป้องกันไม่ให้กระจุกเหี่ยวหรือแตกหักง่ายเวลาผึ่งแดด เมื่อแห้งแล้วจะมีผิว ขาวนวล

รูปที่ 4 การนำกระจุกไปคลุกดินโคลน
ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

1.2 การผึ่งแดด จะใช้วิธีตั้งมัดกระจุกในแนวตั้ง กางออกเป็นฐานหรือวาง เรียงกระจุกให้กระจายไปบนพื้นดินซึ่งมีหญ้าขึ้นอยู่เรื่อยๆ ถ้ามีแดดจัด ใช้เวลาเพียง 2-3 วัน จะทำให้กระจุกแห้งเร็ว และนำมารวมกันบริเวณใต้ถุนบ้าน

รูปที่ 5 การผึ่งแดดจะใช้วิธีกางเป็นฐานหรือวางเรียงให้กระจาย
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

กระจูดที่แห้งดีแล้ว จะนำไปตำหรือตีให้แบน ชาวบ้านจะใช้วิธีเอากระจูดไปวางบนพื้นเรียบๆ และใช้เท้าเหยียบย้ำไปมาจนกระทั่งกระจูดแตกหมดทุกดอก เมื่อถึงเวลากลางคืน ก็จะนำออกไปวางไว้ในที่แจ้ง ให้ถูกน้ำค้างชื่นๆ พอให้เส้นกระจูดอ่อนตัว ไม่เปราะหักง่าย พอถึงตอนใกล้รุ่งหรือยามเช้า ก็จะนำกระจูดไปวางลงบนพื้นไม้กระดานผิวเรียบที่เตรียมไว้ และใช้เท้าทั้งสองข้างขึ้นไปเหยียบบนมัดกระจูด และใช้ไม้ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “สาก” ทุบตำหรือตีไม้ทุบมีลักษณะกลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 12.5 เซนติเมตร ยาวประมาณ 2.50 เมตร และที่บริเวณกึ่งกลางของความยาวจะทำเป็นที่จับไว้ลงไป นอกเหนือจากการตำกระจูดให้แบนโดยใช้แรงคนแล้ว ที่ ตำบลเคิ่ง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ก็ได้ใช้เครื่องรีดด้วยลูกกลิ้งเพื่อรีดกระจูดให้แบน ช่วยประหยัดแรงงานและเวลา ในการรีดจะป้อนต้นกระจูดทางด้านราง ป้อนในปริมาณที่เพียงพอกับการสานเสื่อ 1 ผืน โดยพยายามให้ความหนาของกระจูดมีเท่ากันตลอดราง โดยวิธีนี้จะทำการรีดกระจูดซ้ำกันถึง 4 ครั้ง ใช้เวลาประมาณ 10-15 นาที

รูปที่ 6 การใช้งานของเครื่องรีดกระจูดและลักษณะของกระจูดที่ผ่านการรีดแล้ว
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

1.3 การย้อมสี การย้อมสีจะย้อมตอกระจูดในส่วนที่จะนำไปสานเป็น ลวดลายเท่านั้น โดยนำกระจูดหลังจากทำให้แบนเรียบแล้ว นำไปล้างเอาดินโคลน ที่จับติดกับผิวนอกของกระจูดออกให้หมด แล้วจึงนำกระจูดไปจุ่มในน้ำสีที่ใส่น้ำสีต้มจนเดือด เมื่อตอกระจูดดูดน้ำสีได้ที่แล้ว ก็แล้วนำมาล้างน้ำธรรมดาอีกครั้ง แล้วแขวนผึ่งแดดให้แห้ง

รูปที่ 7 เส้นตอกระจูดที่ย้อมสีและไม่ย้อมสี
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

2. การผลิตผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด ขั้นตอนการผลิตผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด มีขั้นตอนและรายละเอียดในการผลิต พอสรุปได้ดังนี้

2.1 การสาน การศึกษาเกี่ยวกับการสานกระจูดสามารถแยกประเด็นได้ดังนี้

2.1.1 ลายสาน ลายสานกระจูดแต่เดิมมีเพียงไม่กี่ลาย ลายสานที่นิยมกันโดยทั่วไปคือ ลายสอง ใช้สานผลิตภัณฑ์ประเภทดั้งเดิม เช่น เสื่อ กระจอบนอน กระจอบนั่งและกระจอบหมาก เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีการย้อมสีกระจูดจึงมีการประดิษฐ์คิดลายหลากหลายเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้มีลายสานที่ปรากฏชื่อลายและไม่ปรากฏชื่อลายเกิดขึ้นมากมาย แล้วแต่ว่าชาวบ้านจะประยุกต์ตามความถนัดของตนเอง แต่ในชุมชนตำบลเครื่อง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ ๆ ส่วนมากจะผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เสียส่วนใหญ่

2.1.2 วิธีสาน การสานกระจูดมีวิธีการที่แตกต่างกันไปตามชนิดและรูปแบบของผลิตภัณฑ์ เช่น การสานเสื่อจะเริ่มสานจากริมปลายเส้นตอกด้านหนึ่ง ไปจนสุดปลายเส้นตอกอีกด้านหนึ่ง โดยการวางเส้นตอกสลับส่วนโคนและส่วนปลายที่ละเส้น ทั้งนี้เพราะส่วนโคนของเส้นตอกจะมีขนาดโตกว่าส่วนปลาย ซึ่งการวางเส้นตอกแบบนี้ จะทำให้เสื่อมีรูปทรงสวยงาม ริมเสื่อทั้งสองด้านก็ยาวเสมอกัน แต่ถ้าเป็นภาชนะจำพวกกระจอบนั่งหรือกระจอบหมาก จะเริ่มต้นสานจากกึ่งกลางของเส้นตอกแล้วค่อย ๆ สานขยายออกไปจนจตริมทุกด้าน

2.1.3 ผู้สาน ผู้สานมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง มีตั้งแต่อายุ 12 -13 จนถึงคนชราอายุ 60-70 ปี แต่โดยเฉลี่ยเป็นหญิงที่อยู่ในเกณฑ์อายุตั้งแต่ 20 – 60 ปี เป็นแรงงานสำคัญในการผลิต

2.1.4 เวลาและสถานที่ ส่วนใหญ่จะสานในเวลากลางวัน เมื่อว่างจากภารกิจประจำวัน โดยนั่งสานกันอยู่ภายในบ้าน ชานบ้าน หรือบริเวณบ้าน มีการนั่งจับกลุ่มพูดคุยกันพลางสานกันไปพลาง ระหว่างสมาชิกในครัวหรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง ส่วนทำนึ่งในการสานมักจะนึ่งขึ้นเตาข้างใดข้างหนึ่งตามความถนัดของผู้สานหรือการนึ่งขัดสมาธิธรรมดา

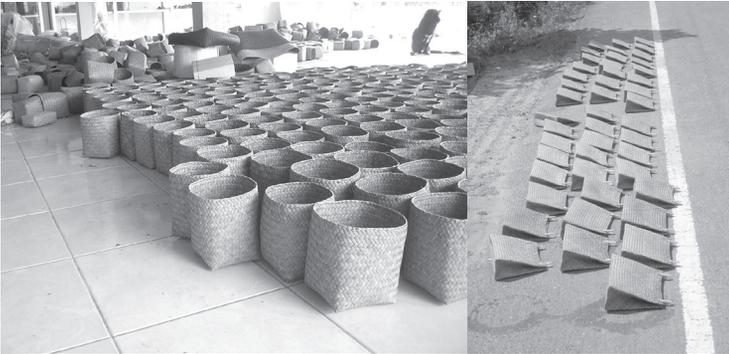
2.1.5 การเก็บริม ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดเมื่อสานเสร็จแล้วจะต้องมีการเก็บริม เพื่อป้องกันมิให้เส้นตอกระจูดหลุดได้ง่าย สามารถทำได้ 2 วิธี คือ การเย็บกุนริม โดยการตัดส่วนริมของชิ้นส่วนริมของผลิตภัณฑ์ให้เรียบร้อย แล้วนำมาเย็บกุนริมด้วยผ้ายัด ด้วยจักรเย็บผ้า ผลิตภัณฑ์ที่ใช้วิธีการเก็บริมลักษณะนี้ เช่น เสื่อที่มีลวดลาย หมวก กระเป๋า เป็นต้น และการเก็บริมแบบทั่วไป ซึ่งเรียกว่า “เม้ม” สามารถทำได้ 2 แบบ คือ การพับกลับ ใช้วิธีการพับปลายเส้นตอกลับเข้าหาด้านในของผลิตภัณฑ์ตามลายสานเดิม และการขอริม ใช้วิธีการพับปลายเส้นตอที่เหลือให้คุ้มกันเอง คล้ายกับการถักแล้วใช้มีดหรือกรรไกรตัดส่วนที่เหลือออกทิ้งไป

รูปที่ 8 ลักษณะทำนั้งชันเช่าและนั้งขัดสมาธิ ในการสานผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

2.2 การประกอบรูปลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ นำกระจูดที่สานแล้วมาตัดเป็นชิ้นส่วนต่างๆ ตามแบบและชนิดของผลิตภัณฑ์ ยกเว้นผลิตภัณฑ์ที่สานเป็นผลิตภัณฑ์ได้เลย เช่น กระบุง กระสอบหมาก เสื่อ เป็นต้น ขั้นตอนก่อนการตัดชิ้นส่วนเพื่อประกอบนี้บางทีก็มีการนำผลิตภัณฑ์ชิ้นส่วนมาทาวานิช หรือเคลือบแล็คเกอร์ เพื่อป้องกันแมลงและรักษาผลิตภัณฑ์ให้มีอายุการใช้งานที่ยาวนานด้วย แต่บางคนก็ไม่

ทาเคลือบเพราะต้องการให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด แล้วแต่กลุ่มเป้าหมาย และการรักษารูปทรงของผลิตภัณฑ์ ก็จะทำกาวลาเท็กซ์ผสมน้ำแล้วนำไปตากแดดจนแห้ง จากนั้นจึงนำมาประกอบกับชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่เตรียมไว้ จนสำเร็จเป็นผลิตภัณฑ์จักสาน กระจุตที่สมบูรณ์

รูปที่ 9 ผลิตภัณฑ์จักสานกระจุตที่รอการประกอบชิ้นส่วน
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

รูปที่ 10 ผลิตภัณฑ์จักสานกระจุตเคลือบกาวเพื่อรักษารูปทรง
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

รูปที่ 11 ขั้นตอนการผลิตผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด (กระจเป่า)
ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

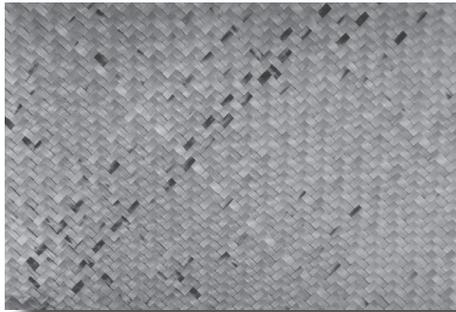
รูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด

ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่ชาวบ้านสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ตามสภาพสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ซึ่งจะเข้ามากำหนดรูปแบบของผลิตภัณฑ์ โดยผ่านการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ตลอดจนมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพของสังคมในปัจจุบัน ส่งผลให้ผู้สานได้พัฒนา คิดค้น ประดิษฐ์รูปแบบผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดใหม่ๆ ขึ้น ทั้งจากการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาเองในหมู่บ้าน หรือแม้แต่การที่หน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยโดยการส่งผู้เชี่ยวชาญมาสอนการประดิษฐ์สร้างสรรค์รูปแบบใหม่ๆ ซึ่งก่อให้เกิดความประณีต สวยงาม และแปลกใหม่ แยกตามประเภทของกระบวนการสร้างสรรค์ได้ดังนี้

1. **ประเภทดั้งเดิม** ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่นิยมทำกันมาเป็นเวลาช้านาน จนไม่อาจทราบได้ว่าเริ่มต้นเมื่อใด แยกได้เป็น 2 ชนิด คือ เสื่อและกระจอบ

1.1 เสื่อกระจูด หรือที่คนภาคใต้เรียกว่า “สาตจูด” ลวดลายของเสื่อกระจูดที่ ตำบลเค็ง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ส่วนใหญ่นิยมสานลาย

มาตรฐาน คือ ลายขัดสอง เพราะใช้เวลาในการสานไม่นาน และเป็นที่ยอมรับของกลุ่มลูกค้าเป็นอย่างมาก ในการประดับตกแต่งบ้าน หรือใช้สำหรับปูลาดในหลายโอกาส เช่น ตกข้าวหรือสิ่งของอื่นๆ งานประเพณีต่างๆ และหลากหลายสถานที่ เช่น ห้องนอน ห้องรับแขก และหน้าโรงแรมหรู หรือจะใช้ประกอบทำเป็นฝาบ้าน หรือเพดานบ้านก็ได้ ชาวบ้านทั่วไปนิยมใช้กันอย่างกว้างขวางเพราะมีความทนทาน คมค่า ราคาไม่แพง

รูปที่ 12 เสื้อกระจูดลายขัดสอง

ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

1.2 กระสอบ ผลิตภัณฑ์ประเภทนี้มีทั้งกระสอบนั่ง กระสอบหมาก และสมุก ไว้ใส่ของสารพัดประโยชน์ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่สร้างสรรค์ขึ้นมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ

รูปที่ 13 กระสอบหมากและกระสอบใส่ของสารพัดประโยชน์

ที่มา : วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2539)

ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๔

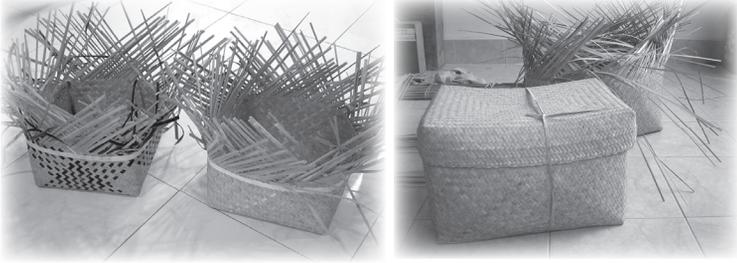
2. ประเภทพัฒนาส่งเสริม หลังจากที่รัฐมีหน่วยงานในการส่งเสริมอุตสาหกรรมและพัฒนาอาชีพของประชากรขึ้นแล้ว เจ้าหน้าที่ของรัฐได้เข้าไปให้คำแนะนำกรรมวิธีในการผลิต ช่วยเสริมแนวความคิดเรื่องรูปแบบให้สอดคล้องกับความต้องการของคนรุ่นใหม่ สามารถขยายตลาดให้กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม เช่น ทำเป็นเสื้อสำหรับใช้ในการเดินทางท่องเที่ยว กระเป๋าถือ หมวกแบบต่างๆ เป็นต้น หน่วยงานสำคัญที่มีส่วนในการส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมประเภทนี้ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายได้แก่ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและกรมการพัฒนาชุมชน โดยส่งคนเข้าไปศึกษาหาทางส่งเสริมพัฒนาทั้งในเรื่องรูปแบบและกรรมวิธีการย้อมสี รูปแบบของผลิตภัณฑ์มีพัฒนาการ 3 ประเภท ได้แก่

2.1 การนำเนื้อกระจุมาตัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์ เสริมด้วยกระดาษแข็งเข้าขอบและขึ้นรูปด้วยการกั้นริมด้วยผ้า กั้นธรรมดา หรือวัสดุอย่างอื่น เช่น หนังสัสดุสังเคราะห์ เป็นต้น

รูปที่ 14 กระเป๋าสุภาพสตรี และ กระเป๋าเอกสาร กั้นขอบด้วยหนัง
ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

2.2 การขึ้นรูปด้วยการสานโดยใช้โครงสร้างในตัวเอง ยึดเกาะกันด้วยแรงขัดจะทรงตัวได้ดีเฉพาะทรงกระบอก และส่วนก้นมักจะนั่งมีมุมคล้ายกรวยเป็นมุมสำหรับรับน้ำหนัก

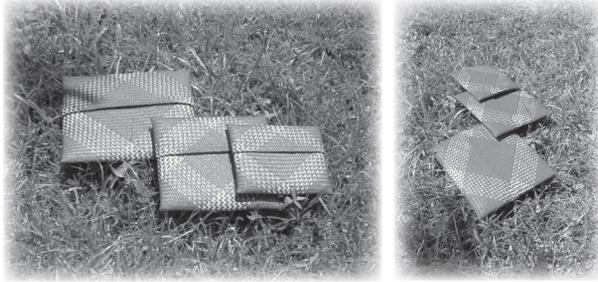

รูปที่ 15 กล่องใส่ของสารพัดประโยชน์
ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

2.3 ผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการออกแบบและประยุกต์ เป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการปรับปรุงรูปแบบตามความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชนเอง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมพัฒนารูปแบบ เพื่อให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยและความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคในปัจจุบัน

รูปที่ 16 กระเป๋าสุภาพสตรี
ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

รูปที่ 17 ซองเอกสาร หรือ อื่น ๆ ที่มีขนาดเล็ก

ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

รูปที่ 18 บรรจุภัณฑ์ใส่ผ้าทอ

ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

รูปที่ 19 ผลิตภัณฑ์จักสานกระจุดทดลองสานกับเชือกกล้วย

ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

รูปที่ 20 ผลิตภัณฑ์กระจูดสานกับเชือกฟางเป็นถาดผลไม้
ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

รูปที่ 21 ภาชนะกระจูดสานขึ้นรูปด้วยตัวเองสองชั้นโดยไม่มีรอยต่อ
ที่มา: ถ่ายภาพเมื่อ เมษายน 2552

รูปที่ 22 ผลิตภัณฑ์กระจูดสานขึ้นส่วนของเครื่องเรือน ส่วนที่รองนั่ง
ที่มา: เรวัต สุขสีกาญจน์ (2552)

บทสรุป

จากการศึกษาขั้นตอนและกรรมวิธีการผลิตผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด ของ ตำบลเคิ่ง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา จึงได้นำมาสรุปผลในด้านของ คุณค่าที่เกิดจากประโยชน์ใช้สอยและคุณค่าทางความงามและศิลปะของผลิตภัณฑ์ จักสาน ให้สอดคล้องกับรอบทฤษฎีของวิบูลย์ ลี้สุวรรณ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. คุณค่าที่เกิดจากประโยชน์ใช้สอย (Functional value) แบ่งอย่างกว้างๆ ได้เป็น คุณค่าที่ได้รับจากประโยชน์ใช้สอยทางกาย ได้แก่ การสร้างผลิตภัณฑ์จักสาน เพื่อเอื้ออำนวยความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต เช่น เพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค และการประกอบอาชีพ ในส่วนของผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดนั้นมีความหลากหลายของการใช้งาน ตั้งแต่ใช้ในครัวเรือน เช่น เสื่อ ใช้สำหรับปูลาดในหลายโอกาส กระจูด และสมุญนั้นก็มีหลายขนาดมาก และมีให้เห็นจนชินตา จนเป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ชนิดนี้ไปเลยทีเดียว นอกจากนั้นก็ยังมีผลิตภัณฑ์ประดับตกแต่งบ้าน เช่น ที่ใส่ของจดหมาย ใส่ดอกไม้ไว้ข้างฝา กระจูดก็เป็นที่นิยมกันมากสำหรับผู้ ใช้ ตลอดจนการประยุกต์ให้มีการใช้งานเกือบครบในบรรดาผลิตภัณฑ์เพื่อประดับ ตกแต่ง

2. คุณค่าทางความงามและศิลปะ (Aesthetic value & Artistic value) คุณค่าทางด้านความงามและศิลปะของผลิตภัณฑ์จักสานนั้น เกิดจากองค์ประกอบต่างๆ ที่อาจวิเคราะห์ได้ดังนี้

2.1 คุณค่าทางความงามและศิลปะที่เกิดจากรูปร่าง โครงสร้าง และ ลวดลาย จากการวิเคราะห์ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดในเชิงศิลปะ จะเห็นถึงความ สามารถ และลักษณะเด่นในการเลือกใช้รูปร่าง โครงสร้าง และลวดลายในการ สร้างสรรค์ผลงาน ส่วนใหญ่จะเป็นรูปร่างที่เรียบง่าย ลักษณะของความสมดุลใน ลักษณะเท่ากันทั้งสองข้าง (Symmetry Balance) ความกลมกลืนกันดูสบายตา และลงตัวอย่างสมบูรณ์ในตัวเอง สามารถใช้โครงสร้างของตัวเองในการวางตั้งและ ทรงตัว ส่วนลวดลายที่เป็นที่นิยมทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ก็คือลายขัดสอง เพราะเป็นลวดลายที่เรียบง่าย และสามารถจะประยุกต์รูปแบบของผลิตภัณฑ์ได้ หลากหลายรูปแบบ

2.2 คุณค่าทางความงามและศิลปะที่เกิดจากการเลือกใช้วัสดุ รูปทรงกับการเลือกใช้วัสดุของผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดความงามและความมีคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งจะพบจากการใช้รูปทรงของกระจ่าแต่ละรูปแบบ เหมาะสมกับการใช้งานและสะดวกสบาย ผสมผสานกับความงามที่เกิดจากผิว (Texture) และสีของการย้อม ความงามของผิวเป็นสิ่งที่ช่วยเกิดความงามและคุณค่าทางศิลปะได้อีกลักษณะหนึ่ง ผิวของผลิตภัณฑ์จักสานนี้หมายถึงผิวของวัสดุธรรมชาติโดยตรง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตนที่แตกต่างกันไป เป็นลักษณะเฉพาะของผลิตภัณฑ์จักสาน ต่างไปจากงานศิลปหัตถกรรมอื่นๆ

2.3 คุณค่าที่เกิดจากการแสดงออก การทำผลิตภัณฑ์จักสานเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ลักษณะหนึ่ง ที่มีองค์ประกอบต่างๆ หล่อหลอมเข้ากับกระบวนการทางเทคนิคด้วย ดังนั้น ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดจึงมีการแสดงออกของผู้สานแฝงอยู่ด้วย การแสดงออกที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์จักสานนี้แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

2.3.1 การแสดงออกทางอารมณ์ (Temperamental Expression) ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดมีความอ่อนช้อยละมุนละไมของลวดลายชัด และลวดลายต่างๆ ซึ่งผู้สานสร้างสรรค์ออกมา เช่น ลายลูกแก้ว ลายบองหยอง เป็นต้น เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงการสร้างสรรค์และการแสดงออกที่สื่อออกมาถึงความประณีตของลวดลาย

2.3.2 การแสดงออกเชิงศิลปะ (Art Expression) การแสดงออกเชิงศิลปะที่ปรากฏในผลิตภัณฑ์จักสานกระจูดเป็นสื่อที่แสดงให้เห็นถึงชีวิต จิตใจ คตินิยมในเรื่องความงามและศิลปะของผู้คนในท้องถิ่นได้ค่อนข้างดี แต่ในระยะหลังจะมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง จนทำให้ขาดการคำนึงถึงกระบวนการสร้างสรรค์และความงามไป

2.3.3 คุณค่าที่เกิดจากเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่น (Local Characteristics) เอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด ที่ตำบลเค็ง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ได้ถูกเลื่อนหายไปบางส่วน เนื่องจากเหตุผลทางการตลาด และการแข่งขันกับชุมชนใกล้เคียงเกี่ยวกับราคา ปริมาณของผลผลิต เพื่อความอยู่รอดของครอบครัว

เพราะฉะนั้น การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จักสาน ไม่ว่าจะเป็นชุมชนหรือท้องถิ่นใดก็ตาม ที่มีวัตถุประสงค์เป็นจุดเด่น หรือเป็นที่รู้จักของคนส่วนใหญ่อยู่แล้ว ก็ยังต้องพัฒนารูปแบบอยู่ตลอดเวลา ทั้งในด้านของประโยชน์ใช้สอย และความงามทางศิลปะ เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ของตนเองมีคุณค่าพอที่จะแสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ และที่สำคัญต้องขายได้ด้วย

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. ม.ป.ป., **ออกแบบผลิตภัณฑ์กระจูด**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม.
- แก้วทวง สอนสังข์. 2546. **การศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระจูดใน จ.นราธิวาส พัทลุง และสุราษฎร์ธานี**. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นวลลออ ทินานนท์. 2544. **การศึกษางานหัตถกรรมพื้นบ้านในจังหวัดนครนายก**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. 2539. **เครื่องจักสานในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.
- กัลยา ภิรมย์รักษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เรวัต สุขสีกาญจน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 169 หมู่ 1 ต.เคร็ง อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2552.
- เปียน และ รุ่ง คงเกื้อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,เรวัต สุขสีกาญจน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 6 หมู่ 1 ต.เคร็ง อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2552.
- มะลิวัลย์ คงเกื้อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เรวัต สุขสีกาญจน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 6 หมู่ 1 ต.เคร็ง อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2552.

ลัดดา เอียดทอง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, เรวัต สุขสีกาญจน์ เป็นผู้สัมภาษณ์, บ้านเลขที่ 27 หมู่ 1 ต.เคิ่ง อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2552

Retrieved (March 3, 2009) [http:// www.nakhonsithammarat.go.th/shrine.php](http://www.nakhonsithammarat.go.th/shrine.php).

Thaitambon. (2009). **ผลิตภัณฑ์จักสานกระจูด**. (Retrieved March 20, 2009) www.thaitambon.com.